

ולפענ"ד נקודה נפלאה היא ואולי היה עולה זאת על דעת הגאון מהרא"ו ז"ל. ומזה יצא לו זאת לגלות מטמון נפלא אשר כל הרואה והשומע תצילנה שתי אזניו...!
(דברי שאול לגרי"ש הלוי נתנון אב"ד לבוב, בעל שו"ת שואל ומשיב)

זון את אשתו ואת בניו אע"פ שהוא חייב במזונותו. הר"ן והרא"ש (בפסקיו) מפרשים שאפילו לחכמים החולקים על חנן וסוברים שהמפרנס אשת חברו שהלך למדינת הים, יכול ליטול ממנו כמה שהוציא, ולדבריהם אסור במודר הנאה שהרי בכך שמפרנסה בחנם מוחל הוא את חובו של המודר (כמבואר לעיל לג) – כאן מותר, שמדובר באופן שהבעל אינו חייב לשלם לו, שזן בתורת מצוה ומתנה ולא כפריעת חוב [כגון שזנה בפני הבעל, שכיון שהוא במדינה ואינו אומר לו כלום – דרך מתנה היא. ערא"ש ותורי"ד]. ואין זה נחשב שמהנהו במה שחוסך לו מזונותיו – כי אילו לא היה זן אותה, היתה מצמצמת ומתפרנסת ממעשה ידיה (רא"ש). וכן צ"ל בבניו, שהיו ניזונים במעשה ידי אמם או מצדקת אחרים). ויש מפרשים שבעלה זן אותה כראוי וזה מוסיף לה מזונות יתרים (מובא שם).

ואולם מדברי הרמב"ם (נדרים ו,ד) נראה שמשוה דין משנתנו לדין 'פורע חובו ושוקל שקלו' (דלעיל לג) ומשנתנו כחנן, אבל לחכמים אסור (עב"י יו"ד רכא). נראה שלדעתו לחכמים אסור אף כשזן בתורת מצוה, שהואיל ויכול לזונם בתורת חוב ואינו עושה כן, הריהו כמוחל חובו).

(ע"ב) 'המודר הנאה מחבירו מותר להשקותו כוס של שלום' – 'שאיין בזה הנייה' (לשון הרמב"ם ו,י. והרשב"א נתקשה בטעם זה. וע' גם במאירי). וכתב הראב"ד: **אולי משל עצמו קאמר** (וכמו שכתב הר"ן שהכוס של המודר. ואולם המאירי הביא בשם התוס' שאפילו בכוס של המשקה מותר), שאינו מהנהו אלא ההשקאה בלבד והיא מצוה, ובדבר קטן כזה במקום מצוה – אין מקפידים אהדדי ולא הדירו ממנו (רשב"א).

וזה לשון הר"ד: **'שדרך בני אדם לשתות חמין בצאתן מן המרחץ, ומשקה מהן לכל העומדים שם ורחצו עמו. ואם לא ישקה כל אחד לחברו מן החמין שלו נראה להם נבלות גדול והלכך אדעתא דהכי לא נדר.'**

דף לט

'הא קא משמע לן דאף במקום שנוטלין שכר, על הישיבה בעי למשקל, על העמידה לא בעי למשקל'. מפני שאינו חייב במצות ביקור אלא לבקרו ולצאת, ולא לישב אצלו (נמוקי יוסף).

אף על פי שכל מה ששוה לצורך החולה מקיים מצוה, אך כיון שאינו מחויב בדבר, מותר מן הדין ליטול שכר. כן נראה לכאורה. ואולם בפירוש הרא"ש נראה שמדובר בנטילת שכר טירחה (ע' תורי"י הוקן קדושין נח) וביטול מלאכה [אבל בלאו הכי אסור משום 'מה אני בחנם' שהרי מצוה היא, כאמור]. ומשמע שבעמידה אסור אפילו שכר ביטול, מפני שנראה כמבזה את המצוות. וכן נראה מוכח ממה שמשמע מדברי הרשב"א והמאירי שבמקום שנוטלים שכר על העמידה – אסור אף בעמידה. ולכאורה אין מובן, הלא אם מן הדין אסור ליטול שכר על המצוה, מדוע כשעושה כדן נחשב שמהנהו [ואין מסתבר לומר שמשום המנהג הרי זה כנתחייב לו בפירוש שאפשר שחייב ליתן לו על פי דין – ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב נא]? אך אם מדובר בשכר בטלה ואינו אסור מן הדין, נחשב מהנהו בכך שלא עושה כמנהג המקום, הגם שעושים שלא כהוגן.

'חלה הוא – נכנס לבקרו. חלה בנו – שואלו בשוק'. נראה שאין הכוונה להשמיענו רק שאסור ליכנס לביתו, אלא לומר שכיון שאינו יכול לקיים מצות 'ביקור חולים' בהליכה אל ביתו, מקיימה על כל פנים בשאלה בשלומו בשוק.

ומכאן שמי שאינו יכול ללכת אל החולה, מצוה עליו על כל פנים לשאול בשלומו על ידי אחרים, או אצל החולה עצמו בטלפון וכדומה. אם כי אין יוצאים בכך ידי המצוה כשאפשר לראותו ממש (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א רכג. וע' מנחת יצחק ח"ב פד; יחיה דעת ח"ג עמ' רעט ועוד) יצוין שהמונח 'ביקור' בלשון הקודש, משמעותו פיקוח והשגחה, כמו 'כבקרת רועה עדרו', 'לא יבקר'. והמשמעות השימושית בפי העם, לאירווח וכניסה לבית, ספק אם היא קיימת בלשון הקודש, כי הכתוב 'לבקר בהיכלו' פרשוהו המפרשים מלשון 'בוקר' או מלשון 'לא יבקר'. ואפשר שמכאן השרש 'הבקר' או 'הבקר' המצוי במשנה ובירושלמי במשמעות הפקר – שהפקר הוא הענין הפוך, וכידוע בלשה"ק מצויים שורשים זהים במשמעות הפוכה.

'דלא אדריה מן חיותיה' – שמתוך המבקרים מתגלה ענינו ומתפרסמת רפואתו (מאירי).

(ע"ב) 'אפילו גדול אצל קטן'. הפרוש המקובל ל'גדול' ו'קטן' – במעלה וחשיבות (ע' שיטה מקובצת ושלמי נדרים. וכן יש לדייק מלשון רש"י), ואין לפטור בזה משום 'זקן ואינה לפי כבודו' כבהשבת אבידה. והרי מצינו שהקב"ה בא לבקר את אברהם בחוליו (ע' פרישה יו"ד שלה. והאריך בזה באגרות משה יו"ד ח"א רכג. וע' הליכות שלמה מועדים–ב פ"ז דבר הלכה ב בענין פטור 'זקן ואינו לפי כבודו'). ויש מי שנסתפק לפרש על קטן בגיל, פחות מבן שלש-עשרה (עלה יונה לר"י מרצבך. עמ' רכה. הסתייע שם כפרוש זה שאל"כ מה הס"ד לפטור. ויש לדחות דהוה אמינא שמוזלזל בכבודו בכך ופטור).

בכל אופן, גם אם כוונת הגמרא על קטן בחשיבותו, כתבו כמה פוסקים שמצוות ביקור חולים קיימת בקטן בגיל כבגדול (ע' במצויין בילקוט יוסף כרך ז:).

יתכן ליתן טעם למנהג ביקור אצל התינוק בשבת (ע' רמ"א וט"ז רסה, יג), משום מצות ביקור חולים (ונהגו בשבת לפי שאו מצויין הכל בבתיהם, כמוש"כ האחרונים). וזה שנהגו כן רק בזכר, אפשר כדי לחזקו קודם המילה [והרי גם עתה הוא כחולה. ועוד הלא אמרו (בשבת לב.) לעולם יבקש אדם רחמים עד שלא יחלה]. ואולי זה באור הכינוי 'שוע הבן' (ב"ק פ. ע"ש בתוס') לסעודת לידת התינוק, שעל ידי הביקור נותנים לו ישועה וחיים ובריאות, וכמבואר בגמרא להלן.

'כל המבקר חולה נוטל אחד מששים בצערו... ובבן גילו'. 'בן מזלו, שהוא מטבעו ומהנהגתו. כי אז דעתו של חולה נוחה הימנו ומיקל ממנו חוליו. אבל אם אינו מטבעו והנהגתו, יקוץ בו ויכביד עליו חוליו, ויזיקנו' (הרי"ף ז"ל בשטמ"ק. וכן כתב המאירי, שביקורו ערב עליו והנאתו ממנו הלכך חליו מיקל).

'נוטל אחד מששים בצערו. אמרי ליה: אם כן לעילון שיתין ולוקמוה...' יש מפרשים הביטוי 'אחד מששים' בלשון רז"ל [כמו 'שינה אחד בששים ממתיה' וכד'] – לאו דוקא, אלא ככינוי לדבר מועט (ע' מהרש"א ברכות נו: מעבר יבק – שפתי צדק א. וכן לענין השימוש במספר 'ששים', 'עשרים וארבעה' 'שלוש מאות' וכד.). וכינון כן כי זהו שיעור מנימלי של נתינת טעם. כלומר 'טעם מעט' יש בו מעין המכלול, ואעפ"י שאין ממשות (עפ"י צדקת הצדיק ועוד. וערש"א שם ותו"ח).

יש מי שהקשה מסוגיתנו שמשמע שנקטו כן בדוקא (מגדים חדשים ברכות שם). ויש ליישב שכוננת הגמרא לומר שלא יבריא לגמרי ע"י ריבוי הביקורים, כמו 'עשורייטא דרבי' שלעולם לא יכלה הקרן, ומ"מ לעולם יש בהם הקלה מסוימת. וכמו שפירש המאירי 'נוטל אחד מששים' – דרך הערה, שמיקל בחליו. וכן לשון הרמב"ם (אבל יד, ד): 'כאילו נטל חלק מחליו והקל מעליו'.